

טיפול רגשי בנוכחות כלבים בגישה הדדית קווים מנחים לטיפול רגשי בתוך כלבייה שיקומית

גל חכים-אשר*

בארץ ובעולם נהוגות גישות שונות לעבודה טיפולית וחינוכית שכלבים מעורבים בה. ההבדלים בין הגישות השונות נעוצים בהכשרה שעבר האדם המעביר את המפגש הטיפולי או החינוכי, באופי המפגש או הפעילות ובתפיסת תפקידו של הכלב במפגש. כל אלה מתייבים גם את גזע הכלב הנבחר למפגש ואת המחיר שעלול הכלב לשלם או את הרווח שהוא עשוי להפיק מהשתתפותו במיזם הטיפולי או החינוכי. מסמך זה נכתב בתגובה לבלבול השורר ביחס להבחנה בין שלושה תחומים וביחס לעצם מהותם: כלבנות טיפולית, טיפול רגשי בעזרת כלבים, וטיפול רגשי בנוכחות כלבים בגישה הדדית. כדי לעשות סדר בהגדרות השונות, אחדד את ההבדלים בין שלושת התחומים ואתמקד בקווים המנחים לטיפול רגשי בנוכחות כלבים בגישה הדדית.

כלבנות טיפולית וטיפול רגשי בעזרת כלבים

במפגשים טיפוליים בין אנשים לכלבים, שיטות העבודה הנפוצות ביותר בארץ ובעולם מקורן ב**כלבנות הטיפולית**. בכלבנות הטיפולית הכלב נחשב לכלי טיפולי המשמש ליצירת שינוי אצל המטופל. תפיסה זו מושתתת על הכשרה של כלב טיפולי, כלומר על הכנת הכלב לשירות המטרות הטיפוליות של האדם. השיקול היסודי בהכנת הכלב להשתלבות בכלבנות הטיפולית הוא "איזה כלב מתאים לסוג אוכלוסייה מסוימת?" הכנת הכלב המתאים לעבודה כוללת בחירה מדוקדקת של גזע הכלב. בדרך-כלל קונים כלב גזעי ובחרים מתוך שגר גור הנראה מתאים ביותר לעבודה. במהלך הכשרתו של הכלב הנבחר שמים דגש על אילופו לשם קידום המטרות הטיפוליות במפגש עם האדם. רוב האילוף מבוסס על היכרות עם ה"שפה הכלבית" ועל הניסיון לפתח את יצריו הטבעיים של הכלב ולתת מענה לצרכיו, אך הכשרת הכלב ככלי טיפולי עבור האדם היא העומדת ביסוד התהליך. בתום ההכשרה נכנס הכלב לתבנית פעילות קבועה. מפגש טיפולי במסגרות של כלבנות טיפולית הוא אירוע מובנה הכולל פעילויות שנלמדות במפגש, כגון אילוף הכלב והיכרות עם שפת הגוף שלו.

* המחברת היא פסיכולוגית חינוכית, שותפה בניהול התוכנית לטיפול רגשי בנוכחות בעלי-חיים במכללה האקדמית לחינוך אורנים, ומנהלת-שותפה במכון אדם וחיה. העלון נערך בידי ד"ר אריאל צבל, פילוסוף והיסטוריון המתמחה ביחסי חיה-אדם, חבר צוות התוכנית במכללת אורנים ומנהל-שותף במכון אדם וחיה.

כלבן טיפולי אינו איש טיפול והוא לא נדרש לרקע אקדמי מקדים. הכשרה טיפוסית של כלבן טיפולי נמשכת שנת לימודים אחת. בשל היקף ההכשרה המצומצם של איש המקצוע ואופי העבודה בכלבנות הטיפולית, פעילות זו נחשבת ל-Animal Assisted Activities (ובקיצור: AAA).

בטיפול רגשי הנעזר בכלבים, ה"כלי" המשמעותי ביותר ליצירת שינוי אצל המטופל הוא המטפל והקשר הטיפול הנוצר במפגש עימו, ולא הכלב. הכלב נוכח במפגשים הטיפוליים, ועצם נוכחותו, אישיותו, מזגו וסגנון ההתקשרות שלו מעוררים תכנים משמעותיים לעבודה טיפולית. בדרך-כלל המפגש בטיפול רגשי בעזרת כלבים דומה באופיו למפגש המתקיים בכל טיפול רגשי אחר – כלומר המפגש אינו מובנה, אין פעילויות מתוכננות מראש ותוכני המפגש נוצרים באופן דינמי. הכלב לא צריך לעבור אילוף כדי להצטרף לטיפול רגשי, ומטפל רגשי אינו צריך להיות מאלף. המטפל צריך להכיר כלבים לעומק, להבין את "שפתם", להבין מה הם מייצגים בחדר הטיפולים ולדעת לספק לכלב ולמטופל סביבה בטוחה. אופי הפעילות אינו מצריך כלב "טיפולי" במובן המקובל; הכלב אינו כלי שצריך לספק מטרות טיפוליות, ולכן יש מגוון רחב של כלבים המשתתפים בטיפול רגשי בנוכחות כלבים – החל בכלבים מעורבים שאומצו מכלביות ועמותות וכלה בכלבים גזעיים שנבחרו בקפידה.

האדם העוסק בטיפול רגשי בעזרת בעלי-חיים בכלל ובטיפול רגשי בעזרת כלבים בפרט הוא איש טיפול בעל רקע אקדמי של תואר ראשון לפחות ולימודי המשך של שלוש שנים בהיקף 1,100 שעות אקדמיות ו-400 שעות פרקטיקות. לכן טיפול רגשי הנעזר בבעלי-חיים ובכלבים בכלל זה נחשב ל-Animal Assisted Psychotherapy (ובקיצור: AAP)¹.

הכלבנות הטיפולית והטיפול הרגשי בעזרת כלבים שונים זו מזה בסוג ובהיקף ההכשרה של האדם המעביר את המפגש, באופי המפגש או הפעילות, ובתפיסה לגבי תפקידו של הכלב במפגש. המשותף לשתי הגישות הוא שהעיקרון המנחה את ההכשרה של איש המקצוע ואת המפגש עצמו הוא התמקדות בצורכי המטופל ובתפקידו של הכלב בשירות המטופל.

בשתי הגישות מעניקים תשומת-לב לצורכי הכלב ומקדישים מאמץ לשמור עליו מפגיעה וממצוקה. בכלבנות הטיפולית תהליך האילוף וההיכרות עם ה"שפה הכלבית" אמורים לאפשר מענה ליצרי הטבעיים של הכלב ולהביא לכך שייצא נשכר מהמפגשים. ברוח דומה, בטיפול רגשי בעזרת כלבים מקדישים תשומת-לב לאפשרות שהכלב ייצא נשכר מעצם העובדה שהוא לא נשאר בביתו אלא מתלווה למטפל וזוכה למפגשים חברתיים, ולא דורשים מהכלב לעשות דברים שאינם מעוניין בהם במהלך המפגש הטיפולי.

עם זאת, צרכים של הכלב שאינם קשורים במישורן למפגשים הטיפוליים, תועלת שעשוי הכלב להפיק והמחיר שהוא עלול לשלם במפגש עצמו ובמסגרת הכוללת של הקשר שבינו ובין המטפלת – כל אלה אינם נחשבים לשיקולים הכרחיים ומובחנים במסגרת המקצועית, והם לא בהכרח מובאים בחשבון במערכת השיקולים הקובעת את צירופו של הכלב למפגש ואת גיוסו לתחום הטיפולי בכלל. **בשתי**

¹ לקריאה מורחבת על ההבחנה בין AAA ל-AAP ובין כלבנים טיפוליים למטפלים רגשיים בעזרת בעלי-חיים: נסי פריש-פלס, "התערבויות הנעזרות בבעלי חיים: לעשות סדר בבלגן", **חיות וחברה** 50 (מאי 2014): 71-79.

הגישות שתוארו לעיל, המניע לשיתוף הכלב בעבודה הטיפולית הוא התועלת שיכול האדם להפיק מהמפגש עימו.

שיקום הדדי של אנשים וכלבים

בשנים האחרונות פותחו תוכניות לשיקום הדדי של אנשים וכלבים. בתוכניות אלה עוסק המוסד המשקם הן בשיקום הכלב הן בשיקום האדם. ההשפעה השיקומית אינה תלויה רק בהתערבותו של צוות המוסד אלא גם בכוונותיהם ובהתנהגותם של הכלב ושל האדם, ששניהם פועלים כסוכני שיקום. השפעתם זה על זה היא מרכיב מרכזי מוצהר בתהליך השיקומי של שני הצדדים, ולכן יש הצדקה לשימוש במושג "שיקום הדדי" לאפיון התוכניות האלה (בניגוד למושג המטעה "טיפול הדדי" – המציין בדרך-כלל התערבות טיפולית המתקיימת בפועל מצד הצוות המטפל בלבד).

בארצות-הברית נפוצות תוכניות לשיקום הדדי של אנשים וכלבים בבתי-סוהר, וכיום הן פועלות בכ- 255 בתי-סוהר ב-27 מדינות בארצות-הברית. המכון לקשר אדם-חיה באוניברסיטת דנוור שבקולורדו עוסק בליווי מקצועי של תוכניות אלה ובכתיבת פרוטוקולים מסודרים בנושא;² המכון מלווה תוכנית כזו גם בישראל, בכלא חרמון.³ בהשראת תוכניות אלה בארץ ובעולם הוקמו בשנים האחרונות תוכניות פורצות דרך לשיקום הדדי בכפרי נוער בישראל, כגון כפר הנוער הדסה נעורים⁴ וכפר הנוער גן ונוף.⁵

תוכניות לשיקום הדדי מתבססות על קשר אישי ומובחן בין האדם לכלב – קשר שמטרתו יצירת חיבור רגשי, פיתוח אמפתיה ועידוד חוויה של מסוגלות והצלחה. התהליך השיקומי נשען על חיבורו של האדם (בבתי-הסוהר – האסירים, בכפרי הנוער – החניכים) לכלב מסוים וקבוע. תוכנית השיקום מכוננת שגרת חיים משותפת של האדם והכלב, למשל: כלב המתלווה לחניך בשגרת יום הלימודים, או כלב המתגורר עם האסיר בתאו. חלק משמעותי מהפעילות המשותפת מושתת על למידה מובנית העוסקת בהיכרות עם "השפה הכלבית" וברכישת מיומנויות של אימון הכלב בגישה חיובית. מדיווחי החניכים והאסירים ומדיווחי הצוותים האחראים עולה שתוכניות אלה תורמות לפיתוח הרגשת אחריות, להתמודדות משופרת עם תסכול ועם הצורך בהתמדה, לקידום הרגשת מסוגלות, לפיתוח אמפתיה לכלבים ולאנשים, ולחיזוק המוטיבציה להגיע למסגרת ולקחת חלק פעיל בה.

תוכניות לשיקום הדדי נחשבות ל-AAA – הן עקב אופי העבודה והן הודות לסוג ההכשרה המקצועית של מובילי התוכניות. אולם קיים הבדל מובהק בין התוכניות האלה ובין הכלבנות הטיפולית השכיחה שאינה מכוונת לשיקום הדדי: אם בכלבנות הטיפולית הכלב נתפס כאמצעי לשירות האדם או התהליך

² לקריאה מורחבת – פרוטוקול תוכניות לשיקום הדדי של אסירים וכלבים:

Tyler M. Han, Erin Flynn, Joseph Winchell, Emily Gould, Jaci Gandenberger, Dana Barattin, Philip Tedeschi, and Kevin N. Morris, [Prison-Based Dog Training Programs: Standard Protocol](#) (Denver: Institute for Human-Animal Connection, October 2018).

³ שירות בתי הסוהר, [שיקום כלבים נושאים בבית סוהר חרמון](#) (סרטון), יוטיוב, 17 בדצמבר 2017.

⁴ כלביית נעורים, [סרטון חביב שמתאר את הפעילות שלנו](#), פייסבוק, 24 ביוני 2021.

⁵ אורלי וחי ערוץ 10 ([סרטון כתבה מתוך התוכנית](#)), נתיב רחמים, יוטיוב, 28 בדצמבר 2018.

הטיפול, בשיקום הדדי הכלב משתתף בתהליך השיקומי גם לשם שיקומו שלו ולשם מציאת בית מאמץ עבורו. ההשלכות המעשיות של תפיסה זו על הכלבים שונות בתכלית:

- הכלבים ניצלים מתנאי מחיה פחות טובים, ומקבלים מענה לצורכיהם הגופניים, הרגשיים, הקוגניטיביים והחברתיים.
- בתוכניות לשיקום הדדי אין סחר בכלבים ואין רבייה של כלבים גזעיים (תופעות נפוצות בכלבנות הטיפולית). כל הכלבים המשתתפים בתוכניות עוברים עיקור/סירוס.
- כלבים אינם נדרשים לעבור אילוף כדי להיחשב "כלבים טיפוליים". הכלב מקבל חינוך בגישות חיוביות לשם שיפור איכות חייו והתאקלמותו בבית בעתיד.
- איתור בית מאמץ לכלב הוא תהליך מהיר, והתאמת הבית לכלב מדויקת. הכלב המנהל את הכלבייה מכיר היטב את הכלבים ולכן הוא יכול להמליץ עליהם וליצור התאמה טובה בין צרכי הכלב ובין היכולות והצרכים של המשפחה המאמצת.
- כלבים שהשתתפו בתוכנית לשיקום הדדי נהפכים מושכים לאימוץ, והמיזם הייחודי מושך קהל גדול של מאמצים.
- עד כה, שיעור ההחזרות והנטישות קטן ביותר.
- התוכניות לשיקום הדדי מביאות להפחתת ההמתות בכלביות ולהעלאת המודעות הציבורית למצב הכלבים הנטושים בארץ.

הכלבים המשתתפים בתוכניות לשיקום הדדי

מכיוון שאחת ממטרות התוכניות שלעיל היא לתת מענה לכלבים הזקוקים באמת ובתמים לשיקום ולטיפול, כל הכלבים המשתתפים בתוכניות אלה הם כלבים נטושים הזקוקים לבית מאמץ, לא-גזעיים (מעורבים) ברובם הגורף. המקורות לכלבים הם כלביות עירוניות ועמותות פרטיות, שם נמצאים כלבים שנאספו מהרחוב או ננטשו מבתיים וחוו פגיעות נפשיות ו/או גופניות. כלבים אלה ממתניים לאימוץ, ולא פעם עוברים תהליך שיקומי בעודם ממתניים לאימוץ. לעיתים מדובר בכלבים בריאים בנפשם ובגופם, שננטשו לאחר תקופה בבית מזניח, או שלא אומצו בגלל מראה "לא מושך" או צבע פרווה לא פופולרי (לדוגמה, כלבים שחורים נותרים לעיתים שנים ארוכות בהמתנה לאימוץ). פעמים רבות מדובר בכלבים החוששים מקשר עם בני-אדם ונוטים להתקשרות לא בטוחה המאופיינת בחרדה ובהימנעות. חלק מהכלבים סובלים מחרדת נטישה, ויצירת קשרי אמון איתם היא תהליך איטי והדרגתי.

בכלביות ובהסגרים יש תפוסה מלאה, והצוותים העובדים במקומות כאלה אף עלולים לעמוד מול דרישות תכופות לקלוט כלבים גם מעבר לתפוסה המיטבית. המתה שגרתית היא תגובה נפוצה למחסור במקום. ככל הנראה, בישראל מומתים מדי שנה אלפי או רבבות כלבים, רבים מהם בהיותם בריאים

לחלוטין.⁶ הכלבים שנותרו בחיים שוהים בכלובים במצב של מצוקה מתמשכת; מי שביקר בכלבייה יזכור לעולם את הנביחות ואת היללות הבלתי פוסקות שעולות מתוך הכלובים. הכלבים כלואים שם ללא מענה סביר לצורכיהם הגופניים, הקוגניטיביים, הרגשיים והחברתיים. יש ביניהם מי שהשהות בכלבייה גורמת להם טראומה נוספת, לעיתים עד כדי פגיעה ברצונם להמשיך לחיות. אפשר להשוות זאת לטראומה הנגרמת לרבים מבני-האדם שנכלאו במקום סגור.

בתגובה למצוקה רגשית מתמשכת או לטראומה נקודתית, הכלבים מגיבים לעיתים בהתנהגות פתולוגית הבאה לידי ביטוי באובססיביות, בהימנעות ממצבים רבים ובהתנהגויות נוספות המשקפות את מצבם הנפשי. הכלבים שנבחרים להשתתף בתוכניות לשיקום הדדי אינם נוטים להגן על עצמם בתקיפה אלא בהימנעות מקונפליקט. מטרות שיקומם העיקריות הן מתן מענה לצרכי הייחודים של כל כלב, ביסוס האמון שלו ביצירת קשר, פיתוח מיומנויות החברות שלו הן עם בני-אדם הן עם כלבים אחרים, והקניית מיומנויות של חינוך בסיסי כדי שהכלב יוכל להשתלב היטב בבית מאמץ לכל חייו – ולא יאלץ לחוות נטישה נוספת. הכלבים שוהים בכלבייה עד שהם בשלים לצאת לבית מאמץ. התהליך אורך 3-4 חודשים בקירוב, אך יש גם כלבים הזקוקים לתהליך שיקומי ארוך ומורכב יותר.

טיפול רגשי בנוכחות בעלי-חיים בגישה הדדית

בשנת 2018, במסגרת התוכנית להכשרת מטפלים רגשיים בנוכחות בעלי-חיים במכללה האקדמית לחינוך אורנים, החל צוות התוכנית לפתח מערך עבודה לחינוך, לשיקום ולטיפול בנוכחות בעלי-חיים בגישה הדדית. נקודת המוצא בפעילות המתקיימת בשאיפה להדדיות עם בעלי-חיים היא שרק תוכניות שבבסיסן חמלה, דאגה וכבוד לבעלי-החיים יכולות לעורר במטופלים חוויות דומות ולהנחיל להם גישה דומה כלפי אחרים. מדובר אפוא בגישה **זו-תכליתית**: מצד אחד טיפול יסודי בבעלי-חיים ושיקום שלהם במידת הצורך, תוך התייחסות שיטתית לתועלת שעשויים בעלי-החיים להפיק מהמפגש עם האדם וכן לסכנות הנשקפות להם; ומצד אחר תהליכים טיפוליים בבני-אדם, המתבססים על יכולתם של המטופלים להכיר באחר כסובייקט מובחן בעל צרכים, אישיות ורצונות, וליצור עימו יחסים וקשר באופן המותאם לשני הצדדים. מדובר אפוא בתכליות שונות המשלימות זו את זו.

גישה זו מיושמת כיום בפינות חי (מרחבי חי) שונות בארץ, במקלטים לשיקום בעלי-חיים, במרכזים לשיקום הדדי של אנשים ובעלי-חיים ובכלביות לשיקום הדדי. כלביות הממוקמות בכפרי נוער המאוכלסים בילדים ובנוער בסיכון הן בין המקומות הבולטים שנערך בהם טיפול רגשי בגישה הדדית. בכפרי הנוער מתקיים הטיפול ברחבי הכלבייה או בחדר טיפולים מחוץ לכלבייה (בהתאם לרצונם של הכלב ושל המטופל לצאת ממתחם הכלבייה). הכלבן המנהל את הכלבייה אחראי להעביר למטפל הרגשי

⁶ לפי הערכת תנו לחיות לחיות (תנו לחיות לחיות, "דו"ח המתות כלבים – 2016", מרץ 2016, עמ' 2-3) מדי שנה מומתים בישראל 54,000-63,000 כלבים בריאים. להערכה נלווה הסבר על אי-דיוקים במספר ההמתות שדווח על-ידי הרשויות (כ-5,700 כלבים). המספר המתוקן לפי ההסבר עומד על קרוב ל-10,000 כלבים, ואין במסמך הסבר להערכה הכוללת הגבוהה פי 6 בקירוב. נתוני הרשויות החלקיים והמצומצמים מופיעים גם בדו"ח שנכתב עבור הכנסת: ראדה חסיסי, [נתונים על המתות כלבים בישראל](#), הכנסת, מרכז המחקר והמידע, 8.11.2015, עמ' 7-10. בשנת 2018 הציגה נציגת משרד החקלאות, ללא הסבר, הערכה של 5,000-20,000 כלבים מומתים בשנה: [פרוטוקול מס' 556 מישיבת ועדת הפנים והגנת הסביבה](#), הכנסת העשרים, 6.2.018, עמ' 11.

ידע מקיף על הכלבים, ויחד הם בוחרים בכלבים המתאימים לטיפולים הרגשיים, על בסיס צורכי הכלב ומצבו בתהליך השיקום. לאחר מכן יתקיים טיפול רגשי בהשתתפות כלב אחד שנבחר על-ידי המטופל מתוך האפשרויות שהמטפל הציע לו. מכיוון שהכלב עשוי לצאת מהכלבייה לבית מאמץ במהלך הטיפול, הטיפול הרגשי בנוכחות כלב בגישה הדדית כרוך בפרידות וביצירת קשר עם כמה כלבים לאורך הטיפול. בטיפול המתקיים לאורך שנה ייתכן שמספר הכלבים המשתתפים בתהליך יגיע לשלושה.

בכלבייה שיקומית, **האמצעי לטיפול אינו הכלב אלא התכנים הדינמיים שעולים במפגש עימו. הקשר עם הכלב מתבסס על היכרות עם האישיות, הרצונות והרגשות שלו ולא על אילוף.** להלן מיפוי של סוגי התכנים העולים במפגשים כאלה.

- **עבודה עם כלבים הנוטים להתקשרות לא בטוחה.** בטיפול פסיכולוגי, הקשר בין המטפל למטופל והתכנים העולים בהעברה ובהעברה הנגדית תורמים רבות למהלך הטיפול. לכן קשר מטפל-מטופל חף מבעיות אינו מקנה בהכרח יתרון טיפולי. אדרבה, דווקא דחייה ראשונית בקשר והשתתפות ביצירת אמון ובהתפתחות אהבה עשויים לתרום יותר. גם מערך טיפולי (setting) המעודד את המטופל לקבל את רצונות הזולת ולהתמודד עם תסכול, עם אכזבה ועם פרידה עשוי לתרום באופן משמעותי להתפתחותו הנפשית של המטופל. למפגש עם כלב שאינו מתמסר בקלות לניסיונות התקשרות עימו ולמפגש עם כלב שהתנהגותו אינה צפויה ביותר יש אפוא יתרונות טיפוליים במערך טיפולי המבוסס על הדדיות. עמדה זו הפוכה מהעמדה הרווחת בכלבנות הטיפולית ובטיפול הרגשי בעזרת כלבים, שם מיועד לכלב תפקיד של "גשר לקשר" עם המטפל דרך התקשרות צפויה, מהירה ובטוחה. כלב השווה בכלבייה שיקומית נמצא בעיצומו של תהליך שיקומי ומתמודד עם קשיים רבים הדומים לקשיים שעובר המטופל, כגון חשש מיצירת קשר וקושי לתת אמון. התהליך שעובר הכלב המשתקם מקביל בחלקו לתהליך שעובר האדם, והכלב מספק אפוא למטופל מושא להזדהות עמוקה; בה בעת הכלב בפני עצמו נוכח במפגש, ובתיווך המטפל/ת הוא מציב בפני המטופל אתגר של התמודדות עם התקשרות לא צפויה, ולעיתים מאכזבת ומתסכלת.
- **עבודה נרטיבית.** לכלבים השוהים בכלבייה יש סיפור חיים מורכב, ובמקרים רבים חלקים חשובים בסיפור זה אינם ידועים לאיש: מי היו הוריו של הכלב? איך טיפלו בו אימו או בני-אדם כשהיה צעיר? מתי ננטש הכלב? מדוע הוא ננטש? מה עבר הכלב בזמן שחי ברחוב? חורים כאלה בסיפורו של הכלב מקבילים לפעמים לחורים בסיפורו של מטופל, שגם הרקע שלו אינו נגיש בגלל הדחוקת פגיעות שחווה או בגלל קושי מעשי לאתר את פרטי המידע. זהו למשל מצבם של ילדים מאומצים שפרטי הרקע המשפחתי שלהם חסרים – והילדים טרודים אפוא בשאלות על זהותם ועל הביוגרפיה שלהם. עיסוק במקביל בסיפור החיים של הכלב ושל הילד, תוך הצגת שאלות על הפרטים החסרים, עשוי להביא לפיתוח סיפורו של הילד בעיני עצמו – במקביל להתמודדות מצידו עם המחסור במידע אוטוביוגרפי ולעיבוד המשמעות של מחסור זה.
- **יחסים של נוכח-נפקד.** תהליך יצירת הקשר בין המטופל לכלב בכלבייה עשוי להתמשך זמן רב. לפעמים הכלב אינו רוצה ליצור כל קשר במשך זמן רב. הוא אינו מעוניין להצטרף למפגש ואפילו לא לצאת מהתא המוכר והבטוח שלו. במקרים כאלה עשוי המפגש להתנהל ליד התא של הכלב,

בהתאם לרצון המטופל ולרצון הכלב; לעיתים עובר מרבית המפגש הטיפולי להתבוננות מרחוק בכלב, ויש מפגשים המתקיימים אף ללא כל נוכחות ממשית שלו. מצבים כאלה עלולים לעורר במטופל תסכול או חוויית דחייה, והמטפל עלול להתלבט על ערכו של טיפול רגשי האמור להתבצע בנוכחות בעלי-חיים – אך מתקיים בפועל ללא נוכחותם הפיזית. עם זאת, מצבים כאלה גם פותחים אפשרות לעבודה טיפולית על יחסים עם "אחר" שהוא נוכח-נפקד. יחסים כאלה מופרים למשל לילדים שאחד מהוריהם אינו נמצא בחייהם באופן ממשי, אך נוכח בעוצמה רבה במחשבותיהם ובנפשם. המפגש עם כלב השומר מרחק מהמטופל עשוי לשפר את התמודדותו של המטופל עם תסכול ועם חוויית דחייה – הודות להקשבה מרחוק לנוכח-הנפקד מתוך אמפתיה למניעיו, בזכות תרגול של השלמה עם החלטות מסוימות של הנוכח-הנפקד, ולעיתים גם בעקבות חוויה מתקנת כשהכלב נפתח לקשר.

- **מצבי חוסר ידיעה וחוסר שליטה.** בכלבנות טיפולית ובטיפול רגשי בעזרת כלבים נהוג לעבוד עם הכלב האישי של הכלבן/המטפל. ההיכרות המוקדמת והמעמיקה עם הכלב מקנה לכל המשתתפים במפגש הרגשת ביטחון ויציבות. כשמכירים את אופיו של בעל-חיים, את העדפותיו, את פחדיו, את התנהגותו ואת שפת הגוף שלו במצבי קושי ותסכול, בדרך-כלל אין קושי לשמור על חוויה בטוחה לכל הנוכחים. לעומת זאת, העבודה הטיפולית עם כלבים השוהים בכלבייה במשך פרק זמן מוגבל, בעיצומו של תהליך השיקום שלהם, כרוכה כמעט בהכרח בהרגשת פחד מתגובה מסוכנת מאחד הצדדים וחשש עקב אובדן השליטה וחוסר היכולת לצפות את הנעשה. מצבים כאלה עשויים לתפקד כהדמיה של מצבי חיים מחוץ למערכת הטיפול – מצבים שאין לנו שליטה עליהם, כגון נטייה להתפרצויות מצד אחד מבני הבית או אי-יציבות משפחתית וכלכלית. ההתמודדות עם מצב דומה בתנאים מבוקרים מאפשרת למטופל לזהות מה נתון בשליטתו ומה נמצא מחוץ לשליטתו, לחוות מצבים מערערים בעת התרחשותם – לא בבדידות אלא עם ליווי צמוד ותומך מצד המטפלת/ת, ללמוד דפוסים ראויים לחיקוי בהתמודדות עם מצבים שאינם נשלטים ולפתח הרגלי התמודדות משופרים עם מצבים כאלה.

- **התמודדות עם פרידות.** בכלביות שיקומיות הכלבים הם דיירים ארעיים. כל מפגש עימם מתקיים אפוא בתנאים של חוסר קביעות, תחלופה, היכרות זמנית וצורך להסתגל שוב ושוב לכלבים חדשים. מערך טיפולי כזה מעורר חוויית קודמות של התמודדות עם פרידה, ולעיתים מתעורר בו קישור לחוויית עכשוויות של פרידה ושל קושי ביצירת קשר חדש. במערך טיפולי כזה עלולות שאלות טיפוליות מיוחדות, כגון: האם בחווייתו של המטופל הפרידות והצורך ליצור קשר חדש משחזרים פרידות טראומטיות קודמות? האם אפשר לתקן חוויית קודמות על-ידי פרידה מתווכת והדרגתית? האם הפרידה מכלב שאומץ לבית טוב צפויה לעורר במטופל חוויה מעודדת ומתקנת, או שהוא יחוה כאב וקנאה על שהוא עצמו לא זכה לבית טוב? ומה עובר המטפל הנאלץ להתמודד עם פרידות רבות? אם כן, המפגש עם כלבים במצב של פרידה מבוקרת עשוי להוות בסיס להתמודדות משופרת עם חוויית העבר והעתיד, אך תחלופה גבוהה של כלבים עלולה לעורר טראומות קודמות של נטישה ופרידה, ללא הזדמנות לתיקון. לכן הטיפול הרגשי במערך של כלבייה שיקומית עלול לגרום ניתוק ריחוק מחוויית המפגש, ולפתח מחסומים שיפריעו ביצירת קשר עם כלב אחר בעתיד.

- **טראומה פוגשת טראומה.** מן האמור לעיל עולה שהעבודה הטיפולית בגישה הדדית עלולה להפגיש בין טראומות דומות של המטפל, המטופל והכלב. מפגש בין הטראומה של המטופל והטראומה של הכלב הנמצא בשיקום היא תופעה נפוצה במיוחד. מובן מאליו שמצב כזה עשוי להתקיים גם בטיפול רגשי שאינו שם דגש על הדדיות, אך הדגש על הדדיות במסגרת מפגשים המתקיימים בכלבייה שיקומית נוטה במיוחד לעורר חשיפה של טראומות בקרב כל משתתפי המפגש. עצם הכניסה לכלבייה שכלבים נטושים שוהים בה, נובחים בתאיהם ומשוועים להתייחסות מצד המבקרים במקום עלול להפגיש את המטופל וגם את המטפל עם טראומות קודמות. מערך טיפולי כזה מספק אפוא הזדמנות לעיבוד הטראומה ולמיתון השפעתה, אך המהלך הטיפולי מתבצע בהכרח בנסיבות של לחץ הנובע מהצורך להתמודד עם שטף מתמיד של חוויות מאתגרות. במצב זה המיזם הטיפולי כרוך אפוא בסיכון שיש להביאו בחשבון כשבוחרים לעבוד בכלבייה שיקומית.

קווים מנחים לטיפול רגשי בנוכחות כלבים בגישה הדדית

1. מה נדרש ממטפלת/עובדת בגישה הדדית בתוך כלבייה שיקומית?
 - **תיווך המטפלת.** כדי שהמטופל יוכל לצאת נשכר מבחינה נפשית לנוכח האתגרים שתוארו לעיל הוא זקוק לעזרה צמודה מהמטפלת. העזרה נחוצה כדי להביא להשתתפות מספקת במצב המאתגר, וכן לשם תיווך, עיבוד ופרשנות של המתרחש במפגש וסביבו. טיפול רגשי המתבצע במערך טיפולי כזה מעלה תכנים דינמיים רבים העשויים לשרת את הטיפול, אך גם להציף את המטופל מבחינה רגשית ולאיים עליו אם נתקל בתכנים אלה ללא תיווך וללא עיבוד. העבודה בטיפול רגשי בתוך כלבייה שיקומית מחייבת אפוא לא רק הכשרה מקצועית נרחבת אלא גם תשומת-לב ממוקדת בתכנים הייחודיים שצוינו לעיל. בהיעדר תשומת-לב הולמת עלול המפגש הספונטני בין האדם לכלב להתנהל ללא עיבוד רגשי חיוני.
 - **השקעת זמן ומשאבים רגשיים בהיכרות עם הכלבים מחוץ לחדר הטיפולים.** כל מטפל רגשי בעזרת בעלי-חיים חייב להכיר היטב את בעלי-החיים שהוא עובד איתם, כלומר להכירם מחוץ לנסיבות הטיפול הישירות. חשיבותה של ההיכרות עולה ככל שהדדיות תופסת מקום מרכזי יותר בעבודת המטפלת. אי אפשר לעבוד בגישה הדדית בכלבייה שיקומית על בסיס ביקורים במקום בעת הטיפול ותו לא, וגם לא די בשיחות עם הכלבן לשם איסוף מידע הרלוונטי לטיפול בלבד. הדדיות משמעה הכרה בתכלית הכפולה של מפגשי אדם-כלב, כלומר בחשיבות שיקומו של הכלב עבור הכלב. יש אפוא צורך במעורבות בחיי הכלב ובשיקומו מעל ומעבר לצורכי הטיפול באדם.
 - **ביסוס עבודה משותפת עם צוות הכלבנים המנהל את הכלבייה.** עבודה מערכתית עם צוותים חשובה בכל עבודה טיפולית, וכשמבקשים לקדם הדדיות בעבודה הטיפולית, חשיבותם של שיתופי פעולה גדולה שבעתיים. ללא עזרת הצוות המנהל את הכלבייה, למטפלת/הרגשית אין כלים מספיקים כדי להכיר לעומק את הכלבים, את צורכיהם ואת התגובות שלהם למצבים

שונים. יתרה מזו, שיתוף הפעולה עם צוות הכלבייה נחוץ גם כדי שתהליכי האימוץ של הכלבים יתקיימו בתיאום מרבי עם צורכי המטופל, כלומר כדי לאפשר למטופל להספיק להיפרד מכלב כשהוחלט להעבירו לבית מאמץ, וכדי למנוע מצב שהכלב עבר אף בלי שהמטופל יידע לאן עבר ומה עלה בגורלו.

2. **אוכלוסיית המטופלים.** מכיוון שטיפול המתקיים בכלבייה שיקומית עלול להיות כרוך בפרידות רבות ומורכבות, מערך טיפולי כזה מתאים רק לאוכלוסייה המסוגלת להתמודד עם התהליך. הטיפול אינו מתאים לילדים צעירים המצויים בשלב האומניפוטנטי בחייהם, כי נדרשת מהם יכולת רגשית וקוגניטיבית המאפשרת להם להבין שחייהם של הכלבים מתקיימים בנפרד מהם ושהפרידות אינן תלויות בהם. המטופל צריך להיות בשלב התפתחותי ובגיל המאפשרים לו לשאת את המורכבות של מצבים לא נוחים במציאות. עליו להכיל ולשלב יחד את ההיבטים הקשים של המפגש עם הכלב (סיפור חייו, המצוקה שלו, הפרידה ממנו) עם החוויות החיוביות שעבר כצופה בכלב וכמשתתף בחייו – הגשת העזרה לכלב הנזקק, סימנים להשתקמות הכלב והמשפחה המאמצת שהוענקה לו. הניסיון המקצועי שנרכש בטיפול רגשי בתוך כלביות שיקומיות מלמד שבני נוער ומבוגרים עשויים לזכות בתרומה משמעותית במסגרת טיפולית כזו.

3. **אוכלוסיית הכלבים.** העבודה בגישה הדדית דורשת שינויים עמוקים לעומת הרגלי העבודה הנהוגים בכלבנות הטיפולית ובטיפול הרגשי בעזרת כלבים. ההדדיות מחייבת התייחסות תמידית לטובתם של הכלבים הנוכחים במפגש הטיפולי. בראש ובראשונה, כשכלב השוהה בכלבייה ומחכה שיימצא עבורו בית מאמץ חשוב שהצוות המטפל יעמיד את טובת הכלב בראש סדר העדיפויות, ובשום פנים ואופן לא יעכב את אימוץ הכלב וישאיר אותו בכלבייה עבור המטופלים. מעבר לכך, ההדדיות מחייבת לא רק הגנה על הכלב מפני פגיעה ומצוקה במפגש עצמו ומפני פשרות לטובת המטופל. הדדיות משמעה גם התעסקות בטובת הכלב ללא קשר ישיר למפגשים הטיפוליים ונכונות להשקיע זמן ומאמצים בסיוע לו לחיות חיים טובים יותר. גישה הדדית כרוכה בנאמנות כפולה, למטופל ולכלב גם יחד, ולעתים קרובות טובת הכלב אינה קשורה כלל לעולמו של המטופל ולתהליך הפסיכותרפויטי.

סיכום

בין השנים 2019-2021 נעשו במסגרת התכנית להכשרת מטפלים במכללת אורנים טיפולים רגשיים בנוכחות כלבים בגישה הדדית. הטיפולים התקיימו במערך טיפולי חדשני, בשלוש כלביות: הכלבייה השיקומית בפנימיית גן ונוף, הכלבייה השיקומית-להקתית בכפר הנוער הדסה נעורים, והכלבייה העירונית חיפה. הדגש על הדדיות ומיקום הטיפולים בכלביות הוכיחו כוח טיפולי אדיר הודות לתכנים דינמיים ייחודיים שעלו מתוך המפגש עם כלבים פגועים העוברים הליכי שיקום. תכנים אלה דורשים מהצוות המטפל השקעה רבה בלמידה ובעיבוד, ומורכבות החומר מחדדת את החשיבות של ביצוע תהליך זה על-ידי אדם שעבר הכשרה מקיפה בטיפול רגשי – ולא על-ידי כלבן טיפולי.

עבודה טיפולית המבוססת על הדדיות היא עבודה מורכבת המחייבת תשומת-לב תמידית לשתי תכליות שונות ונפרדות – צורכי המטופל וצורכי הכלב. היסוד להדדיות הוא מחויבות מוסרית השונה במהותה מהגישה השכיחה כיום בהתערבויות בעזרת בעלי-חיים, ויש לה השלכות מעשיות על הכלבים המשתתפים בתוכניות אלה ועל כלבים בכלל.

בהיבטים מסוימים שלה, עבודה טיפולית המחויבת להדדיות היא אתגר מורכב ומאומץ יותר מעבודה עם כלב מחמד אישי, כלומר אתגר גדול לעומת העבודה הנהוגה כיום הן בכלבנות הטיפולית והן בטיפול הרגשי הנעזר בכלבים. אולם להדדיות יש גם יתרונות ברורים: העבודה הטיפולית מאפשרת להיטיב עם כלבים רבים ונזקקים; מחויבותו של הצוות המטפל לשיקום החוליה החלשה ביותר במערכת הטיפולית – הכלב – ללא ציפייה ממנו לתמורה שימושית וללא מפגני שליטה בו, מקלה על המטופל המזדהה עם הכלב לפתח אמון בצוות; הכלב נתפס (בעיני המטפל ובעיני המטופל גם יחד) פחות כשלוחה של המטפלת/ות ויותר כישות נפרדת, שהמטופל יכול להשליך עליה תכנים ביתר נוחות וגם ליצור איתה קשר עצמאי; השתתפותם של כלבים אחדים בתהליך הטיפולי מזמנת למטופל מגוון גדול של סיפורי חיים ותכנים להתייחסות; ולבסוף, למטפלת בגישה הדדית יש אפשרות לחשוב ולפעול בעקביות, ללא צורך לתמרן בתוך מסגרת אחת בין תפיסות-עולם סותרות – כלפי המטופל וכלפי הכלב. אם כן, טיפול רגשי בתוך כלבייה שיקומית הוא ללא ספק משימה תובענית, אך שכרה בצידה – לכל המשתתפים.